

Fløjlshandskens politik
FÆRGEN STOREBÆLTETS KAPRING 1944 OG
DEN TYSKE GENGÆLDELSESAKTION

AF
JOHN T. LAURIDSEN

Denne artikel er en blandt flere casestudies i tysk besættelsespolitik i perioden november 1942 til maj 1945, som jeg har udgivet over en årrække med det sigte at forstå baggrunden for den tyske rigsbefuld-mægtigede Werner Bests politik og handlemåde.¹ Det sker på grund-lag af kildemateriale fra både de danske og tyske forhandlere. Den før-ste, der havde de delvis samme kildemuligheder var Jørgen Hæstrup i „... *Til landets bedste*“ – *Hovedtræk af departementsstyrets virke 1943-45, I-II* (1966-71). Han udnyttede dog ikke muligheden for at sætte sig ind den tyske modparts politik, men bedrev i stedet patriotisk histo-rieskrivning, hvor han bl.a. kunne forarges over, at Werner Best løj i forbindelse med jødeaktionen i stedet for at undersøge baggrunden. Hans Kirchhoff var den første, der på et dansk og tysk kildegrundlag i *Augustoprøret 1943, I-III* (1979) inddrog tysk besættelsespolitik i sin analyse, som kan sammenfattes i hans tese om en alliance mellem Best og statsminister Erik Scavenius frem til den danske regerings afgang i august 1943. Tre år efter fulgte Bjørn Rosengreen op med *Dr. Werner Best og tysk besættelsespolitik i Danmark 1943-1945*, der trods sine for-

¹ En første version af denne artikel på grundlag af et mere begrænset kildema-teriale er bragt i *Magasin fra Det kongelige Bibliotek* 22:3 (2009), s. 19-34. Andre casestudies er bl.a. „Werner Best og den tyske sabotagebekæmpelse i Dan-mark“, Henrik Lundtofte (red): *Samarbejde og modstand*, Kbh. 2006, s. 144-209, og „Monsun“ og „Taifun“ – tysk strejkebekæmpelse i Danmark belyst ved und-tagelsestilstanden i Esbjerg 16.-10. november 1944“, *Magasin fra Det kongelige Bibliotek*, 20:3 (2007), s. 11-125. Anvendte forkortelser: AA= Auswärtiges Amt, DM = departementschefsmødereferat (alle i RA, UM.84.A.23,1a pk. 8), KTB = Kriegstagebuch, MOK Ost = Marineoberkommando Ost, OKM = Oberkom-mando der Marine, OKW = Oberkommando der Wehrmacht, RA = Rigsarki-vet, UM = Udenrigsministeriet, WBK = *Werner Bests korrespondance med Auswärti-ges Amt og andre tyske akter vedrørende besættelsen af Danmark 1942-1945*, I-X, udg. af John T. Lauridsen, Kbh. 2012.

tjenester undlod at bygge på direktør i Udenrigsministeriet, Nils Svenningsens talrige referater af møder med og korrespondance med Best, hvilket væsentligt svækkede hans analyse af den tyske politik. Siden er aspekter af tysk politik taget op fra dansk side, først og fremmest af Joachim Lund, Mogens R. Nissen og Ole Brandenburg Jensen, men den er ikke blevet betragtet i sin helhed for 1942-45.²

Fra tysk side leverede Erich Thomsen med *Deutsche Besatzungspolitik in Dänemark 1940-1945* (1971) en oversigt på grundlag af tysk materiale, men perioden 1942-45 er desværre underprioriteret i det, der til dato er den mest omfattende tyske fremstilling, om hvilken man med Henning Poulsens ord må beklage, at den ikke er tilstrækkeligt tysk, men alt for dansk i sin problemstilling. Små bidrag er siden leveret af Fritz Petrick, men heller ikke med Ulrich Herberts store Best-biografi fra 1996 blev der givet en egentlig analyse af tysk besættelsespolitik 1942-45, hvilket Herbert selv gør opmærksom på. Han kunne pga. sprogbarrieren kun benytte dansk forskning på anden hånd, især Kirchhoffs, mens det danske kildemateriale som sådan var lukket land.³

Min tilgang til udforskning af tysk besættelsespolitik fra november 1942 tager udgangspunkt i de forudsætninger, erfaringer og holdninger, som Best medbragte til Danmark og søgte at realisere centreret omkring begrebet „oversigtsforvaltning“. Et konkret udtryk for den er „alliancen“, som han indledte med Scavenius. Det nære samarbejde med Scavenius udsprang ikke af et særligt godt forhold mellem de to personligt; Best ville have samarbejdet med den siddende statsminister, uanset hvem det var, ligesom han senere forhandlede med Udenrigsministeriets direktør som departementsstyrets førstemand, hvem det så end var. Best ville fra første til sidste dag i Danmark bevare en forhandlingssituation og mest muligt af ordningen fra 9. april 1940. Den forsvarede han, også hvor det bragte ham i konflikt med andre tyske myndigheder. Med ham som aktør kan man ikke opretholde en endimensionel sort/hvid opfattelse af tysk besættelsespolitik. Det har været retningsgivende for mine studier og skal eksemplificeres i det følgende.⁴

² Joachim Lund: *Hitlers spisekammer*, Kbh. 2005, Mogens R. Nissen: *Til fælles bedste - det danske landbrug under besættelsen*, Kbh. 2005, Ole Brandenburg Jensen: *Besættelsestidens økonomiske og erhvervmæssige forhold*, Kbh. 2005.

³ For en nærmere historiografisk gennemgang henvises til John T. Lauridsen: *Tysk besættelsespolitik i Danmark 1940-1945*, 2012, kapitel 6.

⁴ Et samlet studie af Bests besættelsespolitik foreligger i min afhandling „En farlig mand?“ *Rigsbefuldægtiget i Danmark Werner Best 1942-45*, John T. Lauridsen og Henrik Lundtofte (red.): *Hitlers mænd i Danmark 1933-1945* (under udgivelse).

Werner Best – rigsbefuldmægtiget med fløjlshandsker og elastik

Kort efter den danske regerings afgang og indførelse af militær undtagelsestilstand den 29. august 1943 skrev den tyske propagandaminister Joseph Goebbels 8. september i sin dagbog, at Hitler havde rost rigskommissær Arthur Seyss-Inquart for dygtig ledelse af Nederlandene, han skiftede klogt mellem venlighed og strenghed. I kontrast til ham kendte rigskommissær Josef Terboven i Norge kun den hårdhændede vej, og på den anden side var der den rigsbefuldmægtigede Werner Best i Danmark, der kun kendte fløjlshandsken.⁵ Selv om udtalelsen var situationsbestemt, er der ikke tvivl om, at Hitler opfattede Bests fremfærd i Danmark som mindre hårdhændet, hvis ikke direkte blødsøden i forhold til den førte politik i Norge og Nederlandene.

På den anden side var Best i oktober 1942 også blevet udpeget under andre forudsætninger, end det var tilfældet for Inquart og Terboven i 1940. Danmark var fremdeles ikke fjendeland, skulle fortsat behandles som venligsindet, men der skulle være ro og orden, så dansk produktion ikke blev berørt. Det var Hitlers prioritering i førerhovedkvarteret i Winniza 27. oktober 1942.⁶ Best var manden med en ide om, hvordan det kunne gøres under indsættelse af minimale tyske ressourcer og maksimal dansk selvforvaltning. Bests ide om en „oversigtsforvaltning“ var blevet promoveret af statssekretær i indenrigsministeriet Wilhelm Stuckart og tysk ansvarlig for den indre sikkerhed i Danmark Paul Kanstein⁷ og accepteret af Hitler oktober 1942 på et tidspunkt, hvor Danmark var et minimalt konfliktområde. Der var større problemer at tage sig af.

I tiden frem til august 1943 havde Best frie hænder til at realisere sin politik og opnå noget nær en alliance med den danske statsminister Erik Scavenius. Han skaffede sig i den periode en betydelig politisk goodwill hos de ledende danske ministre, politikere og i centraladministrationen, især i Udenrigsministeriet. Det skete bl.a. ved tilladelse til folketingsvalg i marts og en lempelig sabotagebekæmpelse, hvor den værnemagtsøverstbefalende Hermann von Hanneken buldrede frem, men blev stækket, og sidst når det gjaldt om at få auguststrejkerne bragt til ophør ad forhandlingens vej. Best gik bevidst efter at opnå goodwill for at fremme sin politik, og ved disse bestræbelser ønskede han, at enhver tysk imødekommenhed fra Auswärtiges Amt

⁵ Joseph Goebbels' Tagebuch 8. september 1943 (WBK, 4, nr. 36, se også nr. 131).

⁶ Renthe-Fink/Best: Niederschrift 27. oktober 1942 (WBK, 1, nr. 110). Best omtalte tillige sin opgave i indledningen i den halvårsberetning fra maj 1943, der citeres nedenfor.

⁷ Ulrich Herbert: *Best*, Bonn 1996, s. 328-330.

fremstod som en indrømmelse, Best havde skaffet danskerne.⁸ Endelig tyede han til lemfældig omgang med sandheden, når han f.eks. lod det fremgå, at det var ham, der direkte havde forhindret, at der kom nazister i regeringen Scavenius. Det krav var Hitler slet ikke fremkommet med, men det hindrede ikke Best i at tage æren for det.⁹

Best fik sværere ved at bevare sin politiske goodwill hos den danske centraladministration efter 29. august 1943, men væk var den ikke. Det var klart, at Udenrigsministeriets direktør Nils Svenningen under den militære undtagelsestilstand foretrak Best frem for Hanneken som forhandlingspartner. Det var også fortsat tilfældet efter den – efter tysk målestok – lempeligt gennemførte aktion mod de danske jøder, men ikke uden store øjeblikkelige troværdighedsproblemer for Best, som han straks søgte at afbøde.¹⁰ De problemer blev imidlertid stort set overvundet, for Best havde på tysk side fået en tredje ligestillet medspiller i et selvstændigt tysk politi, der stillede med sine egne krav til de danske myndigheder, som gav ham muligheden for at spille den modererende rolle mellem de to parter, ligesom han gjorde det i forhold til Hanneken. Han ønskede fortsat ingen eskaleret situation i Danmark, men ville fastholde de danske forhandlingspartnere, nu i form af departementsstyret. Det gav fortsat den gevinst, at det sparede indsættelse af forøgede tyske civile ressourcer, men politikken blev sværere og sværere at opretholde. Terrorpolitikens indførelse fra begyndelsen af december 1943 var en belastning for forholdet, men Best slap af sted med at få det til at fremstå som tysk politisk sag. Han søgte fortsat at skaffe sig goodwill gennem f.eks. at forhindre eller forhale beslaglæggelse af danske handelsskibe, en manøvre der stod på over mere end første halvår 1944.

Best havde på et tidligt tidspunkt efter sin ankomst til Danmark fået sig den opfattelse, at han forstod sig godt på dansk mentalitet. Han luftede idéen for dansk presse i februar 1943¹¹ og lod den komme til fuld udfoldelse i sin halvårsberetning til Auswärtiges Amt i maj 1943, hvor den indgik som element i oversigtsforvaltningens succes.¹² Den-

⁸ Best til AA 25. november 1942 (WBK, 1, nr. 185).

⁹ Se hertil John T. Lauridsen & Joachim Lund (udg.): *Samarbejdets mand. Minister Gunnar Larsens dagbog 1941-1943*, bd. 2, Kbh. 2015, s. 448 med noten.

¹⁰ Ved et møde med Svenningsen 5. oktober formulerede Best på egen hånd lempelige regler for, hvilke danske jøder og mischlinge, der ikke skulle deporteres (Svenningsens notits 5. oktober 1943 (RA, UM.120.D.43/1a)). Det kom til senere at volde ham problemer.

¹¹ *Jyllandsposten*, 10. februar 1943.

¹² Best til AA 5. maj 1943 med „Bericht über die Entwicklung der Lage in Dänemark vom 5.11.1942 bis 5.5.1943“ (WBK, 3, nr. 14).

ne selvopfattelse forledte ham til at tro, at han kendte de forudsætningerne for, at hans politik også på længere sigt ville blive accepteret af danskerne. Auguststrejkerne belærte ham om noget andet, men han glemte det ret hurtigt igen. I slutningen af februar 1944 lod han fremkomme en tysk avisartikel, hvor han slog på, at han førte et elastisk besættelsesregime, der tog hensyn til det danske folks mentalitet.¹³

Foråret 1944 var den tyske terrorpolitik kommet systematisk i gang med schalburgtage og clearingmord, som svar på danske sabotager og stikkerlikvideringer, og gradvist begyndte samtidig den danske sabotage at tage af, en hel del endda. I februar og marts var industrisabotagen i København næsten ophørt.¹⁴ Der var tale om et midlertidigt sabotagestop, hvad man på tysk side ikke kunne vide, men Best greb udviklingen som tegn på, at terroren og tysk politis indsats virkede afsvælgende på modstandsbevægelsen. Derom vidner en anonym avisartikel „Åbenhjertige ord om Danmarks Stilling“, som Best lod fremkomme i dansk presse 9. april 1944, hvor han igen udtrykte sin opfattelse af, at han havde forstået dansk mentalitet, og appellerede til danskerne om også at se situationen fra tysk side: Tyskland stod midt i en overlevelseskamp og måtte forsvare sig med de til rådighed stående midler, og det gav nødvendigvis nogle ulemper for danskerne.¹⁵ Det var forsonende ord til et folk, hvis store flertal han mente at kende.

Svaret kom en halv snes dage senere: Sabotagen blev genoptaget, og nok så vigtigt blev Bests chauffør likvideret 19. april i en bil med diplomatplader på Vesterbrogade. Best tog det som et angreb på sin egen person og reagerede voldsomt, blandt meget andet med truslen om og fuldbyrdelsen af afsagte dødsdomme ved nye sabotager. Fløjlshandsken var i nogle måneder lagt på hylden og synes helt at skulle forsvinde efter de store sabotager i København i juni og generalstrejken sammesteds. Best høstede dog ikke ros fra tysk side for sin håndtering af generalstrejken, heller ikke for at det trods alt endte med en forhandlingsløsning, hvor hans rolle imidlertid ikke var videre flatterende. Tysk politi havde gerne set det gå anderledes.

Generalstrejken tippede for alvor magtbalancen blandt besættelsesmagtens hovedaktører til fordel for tysk politi og værnemagten. Tysk

¹³ Artiklen fremkom 26. februar 1944 (WBK, 10, s. 15f.).

¹⁴ Jesper Vang Hansen, Esben Kjeldbæk, Bjarne Maurer: *Industrisabotagen under besættelsen i tal og kommentarer*, Kbh. 1984, s. 62f. Nedgangen i sabotagen blev taget til indtægt af både Best, Wurmbach og Walter Forstmann fra Rüstungsstab Dänemark („Admiral Dänemark: Lagebetrachtung für Februar 1944, 29. Februar 1944“, „Rüstungsstab Dänemark: Lagebericht 29. Februar og 31. März 1944“, *Politische Informationen* 1. März og 1 April 1944 (WBK, 5, nr. 303, 304, 305, 386, 387 og 6, nr. 1)).

¹⁵ Artiklen er gengivet i WBK, 10, s. 17f.

politi fremmede nu provokationer og søgte konfrontationer med den danske modstandsbevægelse. Senest den 19. september 1944 afslørede aktionen mod det danske politi for de danske forhandlingspartnere, at Best stod i en betydeligt svækket situation. I Auswärtiges Amt var der kun en beskeden støtte at hente. Ministeriets egen indflydelse var stærkt aftagende.

Bests svar var forgæves forsøg på at få tysk politis indflydelse i Danmark begrænset, og han genoptog med held sine systematiske bestræbelser på at mindske de mere drastiske sabotagebekæmpelsesforanstaltninger, først og fremmest vedrørende skibssabotagen,¹⁶ men han søgte også at genvinde politisk kredit i den danske centraladministration, bl.a. ved at søge at skaffe bedre forhold for de til Tyskland deporterede danske politifolk, senere også ved at arbejde for deres løsladelse. Også bortførelsen af færgen Storebælt i november kom til at spille en rolle i disse bestræbelser. Isoleret set kan Bests håndtering af bortførelsessagen forekomme ubegribelig eller absurd, men selv så sent som i november 1944 tjente sagen for ham et formål, der udtrykker kernen i hele hans besættelsespolitik.

Paradoksalt nok lod Best 5. november – dagen før færgerbortførelsen – udsende en tvangsartikel i alle landets aviser, hvori han fortalte om sine to første år som rigsbefuldmægtiget. Artiklen fulgte indholdsmæssigt op på artiklen fra 9. april samme år, men gjorde mere ud af den tyske krigsnødstilstands ret til at forsvare sig mod sabotage og terror, og at fredelige danske intet havde at frygte, heller ikke de danske politifolk, der var gået under jorden efter 19. september, hvis de ikke havde gjort sig skyldige i noget illegalt. Han slog endvidere på, at danskerne materielt klarede sig bedre end noget andet land i Europa, og at de skulle tænke på, hvilken fremtid de ville foretrække.¹⁷

Artiklen er et ejendommeligt vidnesbyrd om, hvor lidt Best efter to år havde forstået af dansk mentalitet og udviklingen i folkestemningen. Den tyske terror blev netop begået mod fredelige personer og bygninger uden tilknytning til noget illegalt, og alligevel ville han fremmane en *tysk retsorden* som rådende. Pointen er her, at Best trods en fuldstændig mistolkning af situationen stædigt fastholdt de ideer, han ankom til København med i november 1942, oversigtsforvaltningen, skulle fastholdes, og han *handlede* derefter endnu to år senere.

¹⁶ Om Bests håndtering af skibssabotagen se Bjørn Rosengreen: *Dr. Werner Best og tysk besættelsespolitik i Danmark 1943-1945*, Kbh. 1982, s. 141-55, John T. Lauridsen: „Werner Best og den tyske sabotagebekæmpelse i Danmark 1942-45“, Henrik Lundtofte (red.): *Samarbejde og sabotage*, Kbh. 2006, især s. 191-197, Hans Kirchhoff: *Den gode tysker*, Kbh. 2013, s. 242-247.

¹⁷ „Zwei Jahre Reichsbevollmächtigter. Gespräch mit Dr. Best“ (WBK, 10, s. 21-24).

De nærmere detaljer omkring færgens Storebælts bortførelse vil illustrere dette. De oprulles i det følgende. Begyndelsen var en stor tysk ydmygelse.

Tordenskjolds ånd lever stadig i Danmark

I november 1944 skulle færgen Storebælt, der sejlede på Storebælts-overfarten, til værftseftersyn i København. Dette kom medlemmer af modstandsgruppen Holger Danske for øre, og de blev involveret i en aktion, der skulle kapre færgen og forsøge at sejle den til Sverige. Frihedsrådets billigelse blev indhentet, og der blev skaffet de nødvendige kontakter blandt Storebælts besætning, først og fremmest den fungerende kaptajn, førstestyrmand Henning Hansen. Under sejladserne fra Korsør til København ville Storebælt blive ledsaget af en tysk ministryger, og der forelå den mulighed, at der også ville blive sat tysk vagt ombord for at hindre alle flugtforsøg. Derfor skulle aktionens deltagere, fem mand i alt, være forberedt på at nedkæmpe vagterne. Trods det blev de kun bevæbnet med fire gamle tromlerevolvere årgang 1880 og nogle håndgranater, da de gik ud fra, at aktionen ville lykkes, og vigtige våben som automatpistoler, for slet ikke at tale om maskinpistoler, ikke skulle gå tabt ved at ende i Sverige.

Storebælt blev som alle færger kontrolleret af tyske vagter, hvorfor våbnene blev smuglet om bord i Korsør, mens de fem modstandsfolk blev forsynet med falske legitimationspapirer som medlemmer af færgens besætning og gik ombord. De styrede straks mod en aflåst salon, som de havde fået nøgle til. Fra salonens gulv førte en lem ned til rummet over skrueakslen. Her gemte de sig i forventning om, at færgen ville blive visiteret af tyskerne før afrejsen. En visitation blev dog ikke foretaget, og de fem kravlede op og tilbragte natten i salonen. De undgik kontakt med den faste besætning, da der kunne være upålidelige elementer blandt den. Af forskellige grunde blev sejladserne forsinket, og da der ikke var planlagt spising undervejs for de illegalt ombordværende, fik de praktisk taget ikke noget føde, da Henning Hansen ikke på den måde ville afsløre, at de var ombord. Til gengæld fik gruppen besked om, at der ikke var tyske vagter ombord, men kun ministrygeren foran.

Aftalen med Henning Hansen var, at modstandsgruppen skulle komme frem, når Storebælt passerede minefeltet ved Hornbæk, da den store færge her ville have svært ved at holde lige så langsom en fart som ministrygeren og derfor skulle holde noget tilbage for på den måde at lægge så meget ekstra afstand til ministrygeren, at der pludseligt kunne drejes af med kurs mod Sverige. Den plan lykkedes. Modstandsfolkene kom frem og tog uden problemer kontrol med færgen, og da der fra ministrygeren efter passagen af minefeltet beordre-

des „fuld fart frem“, fulgte Storebælt ordren, idet kursen dog blev lagt mod Helsingborg, og afstanden til minestrygeren blev hurtigt så stor, at det var umuligt at hindre flugten. Svensk territorialfarvand blev nået på få minutter. Ledsaget af en svensk patruljebåd ankom Storebælt til Helsingborg 6. november kl. 16.21.¹⁸ Et væsentligt klokkeslæt for besætningen!

Danmarks nyeste, største og hurtigste færge var fravristet besættelsesmagts kontrol. Dette havde angiveligt været kapringens hovedformål, da man – i øvrigt ubegrundet – frygtede, at skibet ville blive overtaget af besættelsesmagten i lighed med de fire færges, der 18. oktober var blevet beslaglagt. Som det var tilfældet med adskillige andre Holger Danske-aktioner, var kapringens største betydning imidlertid den propagandistiske, og den kan ud fra tidens forudsætninger ikke undervurderes.

I den svenske offentlighed vakte kapringen stor opsigt. Presse og radio beskæftigede sig med tilfældet. Lederen af aktionen, Eigil Hauch Hatting, og hans navigatør indtalte en beretning til svensk radio om, hvad der var foregået, en udsendelse der to aftener efter også blev sendt af BBC. Man kunne høre historien fra nogle af de involveredes egen mund. Et journalistisk scoop. Herfra nåede historien videre ud i verden – og også tilbage til Danmark. Blandt de danske lyttere var journalist Vilhelm Bergstrøm, der ikke nøjedes med at lytte, men også sikrede sig en afskrift af interviewet med modstandsfolkene:

Der blev skruet ikke så lidt op for de nationalistiske toner af den svenske radiotjenestes danske journalist, der stod for udsendelsen, og adskillige af de medlevende og uforudsigelige spørgsmål, som journalister brillerer med, blev heller ikke forsømt ved denne lejlighed. Først blev de fem unge danskeres bedrift, mod og snarrådighed hyldet og den raske dåd betegnet som et vidnesbyrd om, at Tordenskjolds ånd stadig levede i Danmark. Deres handling var et bevis for, at Danmark skulle leve og leve som frit land. Så fulgte spørgsmålene, bl.a. disse: „Hvad var den værste tid ombord? Hvordan klarede De Dem ombord? Hvordan var det med nerverne? Hvor hurtigt var De på broen? De tog jo kaptajnens kasket på? Passede den?“ (til den nysgerrige læser: svaret var nej). Der kom også det uundgåelige: „hvad var det mest spændende øjeblik?“, hvortil Hattings svar fortjener at blive citeret i sin helhed:

¹⁸ Henning Hansen: „Da Storebælt blev ført til Sverrig“, Chr. Refslund og Max Schmidt (red.): *Fem Aar. Indtryk og Oplevelser*, Kbh. 2, 1946, s. 312-319 (førstehåndsberetning), Eigil Hauch Hattings beretning i Hans Edvard Teglers (udg.): *Sabotage*, Kbh. 1961, s. 117-121, *Information* 7. november 1944. Senere versioner hos bl.a. Lis Mellemgård: *Pige i modstandskampen*, Kbh. 1998, s. 51-57, Peter Birkelund: *Holger Danske*, 1, Kbh. 2008, s. 347 (med yderligere henvisninger) med tilføjede anekdoter.

Ja, jeg vil sige, at det mest spændende Øjeblik, det var jo i virkeligheden, da vi gik ind i Helsingborg havn. Jeg stod med et kort i den ene hånd og et ur i den anden. Kortet, det var et hvidt spillekort, hvorpå alle tiderne var skrevet op i vores sweepstake. Vi havde et sådant, hvor vi hver havde købt bestemte tider for mellem 10 og 25 ører, der var en pulje på 14,75, og det var jo meget spændende, om nu klokken blev 16.20 eller 16.21. Den blev 16.21 og yngste mand vandt de 14,75. I parentes bemærket, der skulle have været 15 kroner, men skipperen, han var nærig, han ville ikke betale de sidste 25 øre.

Det var næppe det svar, journalisten havde ventet i denne dådens glædesstund, men situationen og den rette stemning blev reddet i land med et sidste spørgsmål: „Er De så også blevet fejret her i Helsingborg?“, hvortil Hatting svarede med at referere, hvad yngstemanden havde skrevet i en scrapbog efter aktionen: „Min andel er kun liden, og dog er jeg så glad, så glad fordi jeg har lov til at tjene det, der for mig er alt, mit elskede fædreland“.¹⁹ Historien var hjemme.

Den illegale presse fulgte op på kapringen efter bedste evne, og det illegale nyhedsbureau *Information* udnævnte 13. november Storebælts erobring til „en af de dristigste handlinger i Danmarks frihedskamp“. *Frit Danmark* var i sit decembernummer en smule mere afdæmpet, idet bladet blandt månedens talrige sabotagehandling mindedes den vellykkede aktion, hvorved færgen Storebælt af danske sabotører dirigeredes til Sverige. En lignende hyldest kan genfindes i den første efterkrigs litteratur.²⁰ Der blev også i den illegale presse fulgt op på sagen, idet det kunne berettes, at man fra tysk side søgte at presse den danske administration til at kræve af Sverige, at færgen blev udleveret igen, ligesom der angiveligt blev truet med repressalier i form af beslaglæggelse af oplagte skibe. *Information* kommenterede: „De tyske trusler er intet som helst værd“.²¹ Den kommentar havde bureauet nu intet sagligt grundlag for. En formel henvendelse til Sverige vægrede Udenrigsministeriet sig ved at foretage, og dermed ebbede historien om Storebælt i samtidens offentlighed ud. Det er ret overraskende – i det mindste anskuet fra et *tysk perspektiv*. Det bliver anlagt i det følgende.

¹⁹ Det kgl. Bibliotek, Vilhelm Bergstrøm: *En Borger i Danmark under Krigen 1939-45*, s. 61.558-561. Et andet referat af London radios danske udsendelse med „Interview med Storebælt-Kuppets Mænd“ er i RA, UM.84.H.21.

²⁰ Børge Outze: „Sabotage“, Vilh. la Cour (red.): *Danmark under Besættelsen*, Kbh. 1946, bd. 3, s. 202, J. Brøndsted/K. Gedde (red.): *De fem lange Aar*, Kbh. 1946, bd. 2, s. 867f., Axel Kjerulf (red.): *Livet i Danmark 1937-1947*, Kbh. 1948, II, s. 477, Jørgen Hæstrup (red.): *Besættelsens hvem hvad hvor*, Kbh. 1965, s. 119, 336.

²¹ *Information* 15. november 1944, *Morgenbladet* 13. og 14. november 1944.

De tyske repressalier for Storebælts kapring.

De tyske trusler om repressalier i anledning af Storebælts kapring var ingenlunde tomme. Det var et betydeligt prestigetab for besættelsesmagten, ikke mindst for Kriegsmarine, at et stort dansk skib på et øjeblik kunne agterudsejle et af dens egne fartøjer, og det blev kun forstærket af den store omtale i presse og radio, som hele sagen fik, og som det fra tysk side var umuligt at dæmme effektivt op for. Endnu mindre kunne den dementeres. Ikke alene var det nogle uger tidligere, 18. september, lykkedes de to statsisbrydere Mjølner og Holger Danske at undslippe til Sverige, men også sabotagen mod tyske skibe på danske værfter var blevet et stigende problem, dels fordi der var et reelt øget tysk behov for at kunne anvende de danske værfter, da andre værfter i Frankrig og Holland var gået tabt pga. krigsudviklingen. Dels fordi værftssabotagerne i Norge og Danmark var kommet i den tyske krigsledelses, foruden Heinrich Himmlers, fokus. Så de tyske myndigheder i Danmark kunne ikke tillade sig at lade Storebælts kapring gå upåagtet hen, selv om de havde ønsket det. Der blev krævet handling fra højere sted. Noget måtte der gøres, og for at gøre situationen værre for de tyske myndigheder i Danmark, faldt Storebælts kapring sammen med endnu en værftssabotage i Svendborg, der gik ud over to af Kriegsmarines skibe.²²

I det følgende skal den tyske håndtering af kapringen af Storebælt følges på grundlag af det fragmentarisk bevarede samtidige materiale, hovedsageligt tyske fjernskrivermeddelelser og krigsdagbøger, der imidlertid er tilstrækkeligt til at give en forståelse af, at der ingenlunde var tale om en klar kommandostruktur, så der oven på heldigt gennemførte danske modstandsaktioner automatisk fulgte en forudsigelig og forventelig tysk reaktion, som det så ofte er fremstillet i samtidig og senere litteratur. Der var på tysk side gang på gang en magtkamp om, hvordan man skulle reagere på fjendtlige aktioner, og om der blev kamp, afhang af sagens vigtighed. Storebælts-kapringen var ingen undtagelse i den henseende, den var ubetinget prestigemæssig betydningsfuld og affødte en intern tysk duel, men den er en undtagelse for så vidt, at dens slutning er overraskende. Derfor skal dens „vinder“ først afsløres til sidst.

Magtkampen udspillede sig i dette tilfælde mellem Kriegsmarine på den ene side og Best på den anden. De to parter havde allerede krydset klinger i godt et år vedrørende tysk beslaglæggelse af danske handelsskibe, så det var blot endnu en omgang i den løbende konflikt.²³

²² Seekriegsleitung: Sabotage Werft Svendborg 9. nov. 1944 (WBK, 8, nr. 109).

²³ Hele konflikten er analyseret i John T. Lauridsen: Best og Kriegsmarine 1942-45. En studie i den rigsbefuldmægtigedes konflikthåndtering (ms. 2010).

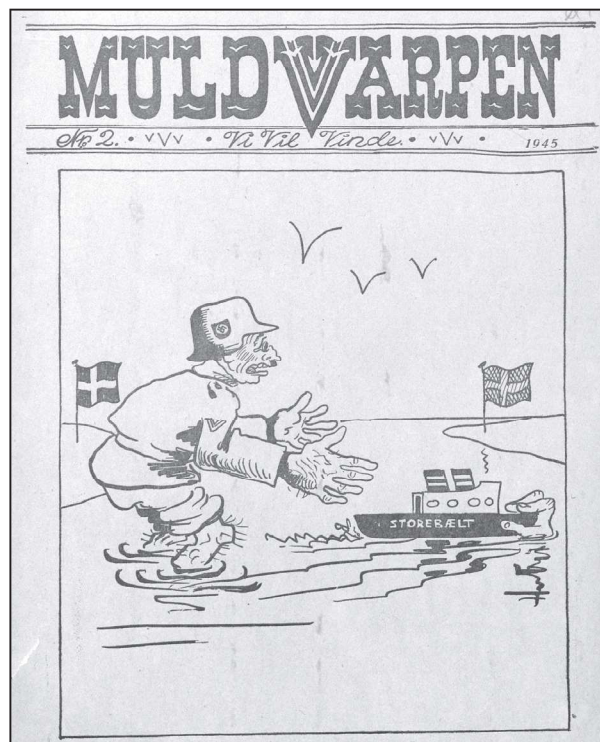

Fig. 1: Det illegale karikaturtidsskrift Muldvarpen benyttede Storebælts kaping til at bringe denne tegning på forsiden, hvor en tysk soldat med de bare fødder i Øresund forgæves strækker armene ud efter færgen, der bliver trukket væk af en hånd – Tordenskjolds arvinger. Foto: Det Kongelige Bibliotek

Kriegsmarines øverstbefalende i Danmark var admiral Hans-Heinrich Wurmbach, der havde sin umiddelbare overordnede ved Marineoberkommando Ost i Kiel (MOK Ost) og herover både Marinegruppekommando Nord i Wilhelmshaven og Oberkommando der Kriegsmarine i Berlin (OKM). Wurmbach herskede på sin side i Danmark over en række søkommandanter (se oversigten). Best havde sin egen administration, hovedsagelig bestående af Det Tyske Gesandtskab i København, og han modtog sine instrukser fra Auswärtiges Amt i Berlin. Skulle der tages beslutninger i betydende sager, hvor både Kriegsmarine og den rigsbefuldmægtigede var involveret, var tjenestevejen den, at Best henvendte sig til Auswärtiges Amt i Berlin, der så kontaktede OKM sammesteds, som derefter lod sagen gå videre ned gennem hierarkiet til MOK Ost og sluttelig til Wurmbach – og omvendt hele turen den anden vej. I praksis søgtes mange sager behandlet direkte mellem admiralen og den rigsbefuldmægtigede med indblanding i varierende omfang fra de overordnede. Wurmbach konsulterede oftere sine foresatte end Best, da Best konsekvent begrænsede informationsstrømmen til Auswärtiges Amt for at skaffe sig selv mest muligt råderum, og det gjaldt også i denne sag. Begge havde indtil 1. december 1944 deres hovedkvarter i København, Wurmbach på Hotel Phönix, Best på Dag-

marhus, men trods det mødtes de kun få gange personligt under duellen (18., 24. og 25. november), muligvis fordi Wurmbach forud var bortrejst.²⁴

Før duellen sættes i gang, skal det endelig forudskikkes, at de to isbryderes flugt i oktober havde foranlediget Kriegsmarine til at aftale med bl.a. Werner Best, at skete der flere af den slags skibsrømninger til Sverige, skulle man fra tysk side svare igen med at beslaglægge dansk tonnage af en tilsvarende størrelse fra samme rederi. Aftalen var indgået 18. oktober.²⁵ Spillereglerne synes således klare nok.

Admiral Wurmbach fik meddelelse om Storebælts kapring fra 8. sikringsdivision i København og videregav 9. november kl. 12.35 over fjernskriver til MOK Ost og OKM den beretning, som kaptajnen på ministryger VS 1005 havde afgivet. Ifølge den havde det ikke været muligt at afskære Storebælts flugt til Sverige på grund af færgens høje fart og den korte afstand til svensk territorialfarvand (nogle få hundrede meter). Wurmbach kommenterede ikke selv det rimelige i kaptajnens beretning, men afsendte blot 20 minutter senere endnu en fjernskrivermeddelelse til MOK Ost med kopi til OKM, den værnemagtsøverstbefalende i Danmark og Werner Best, hvori han i forståelse med Best foreslog beslaglæggelse af tilsvarende dansk sejlende tonnage som gengældelsesforanstaltning, dog ikke færger, da de ikke kunne undværes. Han bad om en afgørelse inden for 24 timer af hensyn til Bests diplomatiske aktion over for Udenrigsministeriet.²⁶

Der var tale om en meget hurtig, men også kraftig reaktion fra Wurmbachs side, hvor han tilmed øjeblikkeligt sikrede sig Bests støtte. Det drejede sig ikke alene om Kriegsmarines ære, men også om at forebygge, at OKM/søkrigsledelsen krævede mere drastiske foranstaltninger eller ville have det tyske sikkerhedspoliti til at gennemføre repressalier. Bemærkelsesværdig er Bests imødekommenhed, da han tilsyneladende gik ud over den aftale, der var indgået 18. oktober. Havde han ladet sig presse af situationen, eller havde han overset, hvad Wurmbachs forslag indebar? Det sidste må anses for udelukket, men det er bemærkelsesværdigt, fordi Wurmbachs forslag indebar, at der skulle have været beslaglagt skibe fra *private* rederier, mens det var et *statsligt* skib, der var kapret.

Både Best og Oberregierungsrat Friedrich Stalman henvendte sig efterfølgende til Udenrigsministeriet for at få de danske myndigheder til at foretage sig noget i forhold til Sverige. Hvis ikke, ville man fra

²⁴ Wurmbachs hovedkvarter flyttede 1. december 1944 til Århus.

²⁵ Selve aftalen af 18. oktober 1944 er ikke lokaliseret, men kan stykkes sammen af senere henvisninger dertil. Se WBK, 8, nr. 48 med der anførte henvisninger.

²⁶ KTB/Admiral Skagerrak 9. november 1944 (WBK, 8, nr. 110).

Fig. 2: Diagram over Kriegsmarines overordnede organisation i Danmark gældende fra 15. april 1944. Efter Jens Andersen: Tysk Invasionsforsvar i Danmark 1940-45, Hanstholm 2007, s. 176.

tysk side træffe foranstaltninger, der ville blive meget generende for den danske befolkning. Det blev ikke præciseret, hvilke foranstaltninger der ville blive tale om.²⁷

Knap havde Wurmbach imidlertid afsendt sin fjernskrivermeddelelse kl. 12.55, før der kl. 13.01 afgik en meddelelse til ham fra søkrigsledelsen: På baggrund af de nye sabotager på Svendborg Værft mod tyske ministrygere fik Wurmbach ordre om omgående efter konsultation med Best at meddele, hvilke foranstaltninger der var truffet for at hindre sabotager, og hvilke der var forudset for fremtiden. Der skulle afgives forslag derom.²⁸ Muligvis havde Wurmbach ventet en ordre af denne karakter, da sabotagerne i Svendborg i forvejen var ham bekendt. De havde fundet sted 7. november.

Endnu inden Wurmbach kunne svare, udsendte søkrigsledelsen godt en time efter sin besked til ham en opfordring til Wurmbach, Best, den værnemagtsøverstbefalende og Reichssicherheitshauptamt om at få gjort noget ved skibssabotagen. Den seneste sabotage havde demonstreret sabotageværnets fuldstændige fravær.²⁹ Det var hårde ord, hvor flere tyske tjenestesteder kunne føle sig truffet.

²⁷ Svenningsens notits 9. november 1944 (bilag 1 til DM 140), Jørgen Hæstrup: *Til landets bedste*, bd. 2, Kbh. 1971, s. 154.

²⁸ Seekriegsleitung til Wurmbach 9. november 1944 (WBK, 8, nr. 111).

²⁹ Seekriegsleitung til OKW, Wurmbach, Best, Hanneken og Reichssicherheitshauptamt (WBK, 8, nr. 112).

Det var ikke en nem dag for admiralen, og de følgende skulle ikke blive nemmere, da hans overordnede forventede handling af ham. Spørgsmål fulgte på spørgsmål: Havde der været planer om at beslaglægge færgen Storebælt, var der ikke tyske vagtkommandoer om bord på skibene og hvad med flakkommandoer (antiluftskyts) på de danske skibe? Wurmbach svarede 10. november, at Storebælt ikke skulle være beslaglagt, at der længe havde været vagtkommandoer på danske skibe, som man frygtede ville flygte til Sverige. Til gengæld var der ikke flakkommandoer på de danske skibe; det var ikke fundet hensigtsmæssigt, da det ville provokere fjendtlige angreb.³⁰ Hvorfor Storebælt ikke havde haft en tysk vagtkommando ombord, fik lov til at stå ubesvaret, da et spørgsmål derom ikke var stillet direkte.

MOK Ost lod Wurmbachs svar gå videre til OKM endnu samme dag, idet det gjorde opmærksom på, at det ikke var et problem at forsyne mistænkelige skibe med tysk vagt, men det svære var at afgøre, hvad der var et mistænkeligt dansk skib. MOK Ost betvivlede værdien af at forsyne samtlige danske skibe, der sejlede i Sundet, med tysk vagt. Et udbrud til Sverige kunne lige så godt finde sted et andet sted. MOK Ost sluttede af med at bemærke, at en beslutning om de foranstaltninger, der skulle gribes til, krævede nøje kendskab til danske forhold, hvorfor det var formålstjenligt at lade det ske gennem inddragelse af Wurmbach og Best.³¹ Der blev ikke lagt op til en eskalering af sagen fra den kant.

Det lagde OKM til gengæld op til 12. november henvendt direkte til admiralen: Her tilsluttede man sig ikke Wurmbachs anbefaling af, at de danske handelsskibe ikke fik flakbevæbning, men fandt nu anledning til at få den indført, foreløbigt kun på de større handelsskibe. Wurmbach skulle fremme sagen hos Best (der hidtil havde været imod det). Hvis flakbevæbning på grund af strejke blandt søfolkene ikke viste sig mulig, så skulle skibene forsynes med vagtkommandoer for at forhindre flugt til Sverige.³² Det udspil valgte Wurmbach foreløbig ikke at svare på.

Wurmbach fik allerede 10. november fra MOK Ost svar på sit forslag til zoneforanstaltning i anledning af Storebælts flugt til Sverige: Best havde ved en drøftelse 18. oktober villet indskrænke indgreb til skibe fra det *samme* rederi. Hvis Best nu var af den opfattelse, at det var holdbart med indgreb mod andre rederiers skibe, havde søkrigsledelsen ikke noget at indvende mod Wurmbachs forslag.³³

³⁰ Wurmbach til OKM 10. november 1944 (WBK; 8, nr. 115).

³¹ MOK Ost til OKM 10. november 1944 (WBK, 8, nr. 116).

³² Seekriegsleitung til Wurmbach 12. november 1944 (WBK, 8, nr. 125).

³³ KTB/Admiral Skagerrak 10. november 1944 (WBK, 8, nr. 118) og

Der var dermed givet grønt lys for, at Wurmbach kunne forberede de foreslåede beslaglæggelser, da de nødvendige instanser var hørt i sagen. Imidlertid tog spørgsmålet en ny drejning med Seetransportchef Skagerraks brev til Wurmbach 13. november 1944. Seetransportchef Skagerrak havde haft et møde med Best og meddelte Wurmbach resultatet: Best ville ikke beslaglægge skibe i drift, da det skadede tyske interesser. Han ville heller ikke foretage beslaglæggelser til gengæld for Storebælts flugt til Sverige, før det var afklaret, om Sverige leverede skibet tilbage. Det var ikke et retsgrundlag for at foretage beslaglæggelse af et privat rederis skib, fordi danskerne ikke ville udruste et lazaretskib. Udleverede Sverige ikke Storebælt, ville Best lade tre skibe beslaglægge og yderligere lade et skib beslaglægge som lazaretskib, såfremt der ikke kunne opnås et resultat gennem forhandling.³⁴

Bests tilbagetog med hensyn til at foretage repressalier til gengæld for Storebælts flugt var i gang. I det mindste kunne han regne med at vinde lidt tid, selv om han ikke kunne være i tvivl om, at Sverige ikke ville udlevere Storebælt. Sådanne henvendelser var også tidligere hver gang blevet afvist fra svensk side. Fornyeede forhandlinger om udrustning af et lazaretskib kunne også kun være en afledningsmanøvre fra Bests side. Politideportationen (fjernelsen af dansk politi 19. september 1944) havde definitivt lukket af for den type samarbejde med Udenrigsministeriet, og Best vidste det bedre end nogen anden på tysk side.

Men hvorfor tilbagetoget? Fordi værftssabotagen som sag var eskaleret på højeste sted i mellemtiden. Det var ikke kun OKM, der langede ud efter de tyske tjenester i Danmark. Fra Himmlers sekretær Rudolf Brandt fik Auswärtiges Amt 11. november besked om, at Himmler havde kontaktet udenrigsminister Joachim Ribbentrop for at få iværksat energiske foranstaltninger til at hindre skibssabotagen i Danmark. Himmler var af den opfattelse, at ifald Hitler hørte om disse nye sabotager, ville han forlange de mest gennemgribende handlinger („die durchgreifendsten Handlungen“).³⁵ Herfra gik meldingen videre til København. Det var den alvorligste trussel, Best overhovedet kunne blive udsat for. I den følgende tid arbejdede han hårdt på at nedtrappe konsekvenserne af både skibskapringen og værftssabotagerne. Kun førstnævnte skal følges her.³⁶

fjernskrivermeddelelsen i afskrift RA, Danica 628 sp. 7, nr. 5903 og Bundesarchiv, Abteilung Militärarchiv, Freiburg, RM 7/1813.

³⁴ Seetransportchef Skagerrak til Wurmbach 13. nov. 1944 (WBK, 8, nr. 129).

³⁵ Brandt til Horst Wagner 11. november 1944 (*Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik*, Serie E, 8, nr. 295, WBK, 8, nr. 121).

³⁶ Om Bests håndtering af skibssabotagen se henvisningerne ovenfor.

Den 20. november meddelte Wurmbach søkrigsledelsen, at det endnu ikke var oplyst, om Sverige ville udlevere færgerne Storebælt, men at det ikke var forventeligt, hvorfor der som repressalie ville blive beslaglagt fire færger den 23. november kl. 16. Wurmbach bad om, at den danske centraladministration blev orienteret.³⁷ Det var formelt Bests opgave at tage kontakt til Udenrigsministeriet, så når admiralen valgte tjenestevejen, kan det kun være, fordi han ville finde modstand hos Best. Best skulle presses til at tage kontakten via Auswärtiges Amt.

Wurmbachs fjernskrivermeddelelse blev sendt på et tidspunkt, hvor Best to dage før havde modtaget et brev fra Udenrigsministeriets direktør, Nils Svenningsen, der gjorde det klart, at Sverige ville afvise ethvert krav om udlevering af Storebælt. Svenningsen havde 18. november konsulteret den svenske gesandt i Danmark, Gustav von Dardel, i sagen, modtaget det afvisende svar og straks samme dag sendt et brev til Best derom.³⁸ Best havde imidlertid ikke travlt med at videregive den lidet overraskende besked til Wurmbach. Wurmbach var stadig ikke orienteret 20. november. Det havde, som det fremgår, ingen opsættende virkning hos Wurmbach, for admiralen var presset til handling af sine overordnede. Endnu den 20. november fik marinekommandanten i København ordre om at foretage skibsbeslaglæggelserne 23. november og have de civile besætninger til skibene klar.³⁹

Best gav dog ikke op så let. Kriegsmarinedienststelle Kopenhagen kunne 22. november melde om, at Best nægtede at lade to af de udvalgte skibe beslaglægge. Samme dag skrev søkrigsledelsen til OKM's søfartsafdelingen angående de af Best rejste indvendinger mod også at beslaglægge et lazaretskib. Begrundelsen skulle ikke være, at Dansk Røde Kors ikke ville stille et skib til rådighed, men at det var tvingende nødvendigt for den tyske lazaretskibstonnage. Best skulle foretage beslaglæggelse af skibet Kronprins Olaf på det grundlag, og det skete også. Best kunne ikke komme uden om det, dog forhalede beslaglæggelsen med en dag i forhold til det beordrede.⁴⁰

Den 24. november kunne chefen for OKM's skibsfartsafdeling, Konrad Engelhardt, meddele OKM, at han i forståelse med Best havde ladet fem danske skibe beslaglægge kl. 22. Det lød meget enkelt og ligetil, men lige til det sidste havde Best modsat sig at flere af de foreslåede skibe også blev beslaglagt. Der måtte foreslås andre skibe i flere om-

³⁷ Wurmbach til Seekriegsleitung 20. november 1944 (WBK, 8, nr. 151).

³⁸ Herom nedenfor.

³⁹ KTB/Kriegsmarinedienststelle Kopenhagen 20. november 1944 (RA, Danica 628, sp. 6, nr. 4329).

⁴⁰ Seekriegsleitung til OKM's søfartsafdeling 22. november 1944, KTB/dienststelle Kopenhagen 22. november 1944 (WBK, 8, nr. 157, 158).

gange. Det endte med at blive følgende skibe: MS Frem, MS Kronprinz Olaf, MS Aalborghus, Hans Broge, DS Angamos. „Forståelsen“ havde det været så som så med.⁴¹

Hermed havde man fra tysk side efter 18 dage svaret igen på kapringen af Storebælt. Der var som repressalie beslaglagt dansk tonnage svarende til Storebælts, hvilken kendsgerning MOK Ost noterede sig dagen derpå. Desuden et lazaretskib. De højere myndigheder skulle hermed være stillet tilfreds og den sag være ude af verden. Næsten. Kriegsmarine fulgte i de følgende dage op på flere af de enkeltspørgsmål, der havde været fremme undervejs til sagens afgørelse. Bl.a. gjorde søkrigsledelsen i et notat 25. november status over, hvad der var eller ville blive gjort for at forhindre danske skibes flugt til Sverige. Mistænkelige skibe fik tyske vagter. Mistænkelige skibe blev defineret som statsskibe og skibe, der lige havde været til reparation. Ved private skibes flugt til Sverige ville der som repressalie blive beslaglagt to skibe fra samme rederi, samt inddraget den flygtende kaptajns formue (det sidste vendte Best sig kraftigt imod). Parentetisk blev tilføjet, at der til gengæld for færgen Storebælt var konfiskeret fire skibe ud fra størrelsesforholdet 1:4, idet der var taget hensyn til tonnagestørrelsen (BRT), og man havde fraveget reglen om, at det skulle være skibe fra samme rederi.⁴²

De forudgående forhandlinger, der ligger til grund for notatet, er ikke kendt, men det var den løsning, som Wurmbach og Engelhardt havde presset Best til at gå ind på som gengældelsesforanstaltning. Best var i dette tilfælde blevet nødt til at fravige reglen om, at gengældelsen skulle begrænses til at ramme det samme rederi, som havde ladet et skib flygte, og ikke dansk tonnage generelt. Kapringen af statsskibet Storebælt gjorde afvigelsen nødvendig, da det ville have været lammende for den statslige færgefart, hvis yderligere færger blev beslaglagt. Forståelsen heraf havde fået Best til at bøje sig, men det var ham meget imod. Han havde de politiske skadevirkninger i forhold til den danske administration i tankerne. *Afvigelsen* fra den aftalte regel stod han nu for at måtte håndtere på sin helt egen vis, idet sagen ikke skulle optrappes. Tværtimod.

Der blev også 27. november truffet beslutning med hensyn til, om danske skibe fremover skulle have flakbesætninger. Det kom der *ikke* efter indstilling fra både Wurmbach og Best. I stedet skulle der på kri-

⁴¹ Seetransportchef Skagerrak til Wurmbach 22. november 1944, Seekriegsleitung til Wurmbach samme dag, Konrad Engelhardt til OKM 24. november 1944 (WBK, 8, nr. 160, 161, 175).

⁴² Seekriegsleitung: Abwanderung Dänenschiffe 25. november 1944 (WBK, 8, nr. 185). Jf. Wurmbach til 1. Seekriegsleitung 25. november (sst. nr. 184).

tiske steder indsættes tyske ledsageskibe.⁴³ Der blev altså fortsat lejlighedsvis samarbejdet mellem de to, men det blev sjældnere og hørte i 1945 helt op.

Duellens anden runde. Repressalien der blev holdt skjult!

Werner Best havde ikke kunnet forhindre, at der blev grebet til beslaglæggelser som gengæld for ydmygelsen af Kriegsmarine. Dels havde han selv været med til at aftale spillereglerne i sådanne tilfælde, dels var situationen skærpet på baggrund af de sideløbende forhandlinger om, hvilke drastiske midler, der skulle tages i anvendelse for at imødegå skibssabotagen, forhandlinger, som Best var en meget aktiv deltager i, og som var en anden side af samme sag: Kriegsmarines prestige og behov. Han havde alene kunnet forhale beslaglæggelsernes gennemførelse, og det tjente et formål i sig selv, som det her vil fremgå.

Under hele forhandlingsforløbet med Kriegsmarine havde Best undladt at orientere sine foresatte i Auswärtiges Amt. Den 25. november meddelte han blot ministeriet, at han aftenen før havde ladet en række danske skibe beslaglægge til brug for Kriegsmarine, og at det var sket efter drøftelser med admiralerne Wurmbach og Engelhardt.⁴⁴ Færgen Storebælt blev ikke nævnt med et ord.

Auswärtiges Amt fik *ikke* at vide, at der var tale om en repressalie for Storebælt's flugt til Sverige. Det er yderligere bemærkelsesværdigt, at Best heller ikke orienterede Udenrigsministeriet om, at skibenes beslaglæggelse var gengæld for beslaglæggelsen af Storebælt. Ministeriet fik i stedet at vide, at „Den stadig skærpede transportsituation og mangel på egnede skibe gør det nødvendigt for den tyske krigsførelse at bemægtige sig yderligere enheder af den her i landet værende ledige tonnager.“⁴⁵

Skal en repressalieforanstaltning have propagandavirkning som gengældelsesaktion, må man nødvendigvis gøre dette helt klart over for dem, man ønsker at påvirke. Det vidste Best bedre end nogen. Han havde medvirket til at afprøve en hel stribe drastiske repressalieforme på den franske befolkning 1940-42, deriblandt massehenrettelser og deportationer. I Danmark valgte han fløjlshandskens politik, idet han havde gjort sig repressaliernes virkning og begrænsning klar: De kunne skade mere end gavne. I hans optik nyttede det ikke at straffe private danske rederier, fordi et statsskib var kapret og sejlet til Sverige.

⁴³ Seekriegsleitung til Wurmbach 27. november 1944 (WBK, 8, nr. 189).

⁴⁴ Best til AA 25.11.1944 (*Den parlamentariske kommission*, 13, 1954, Akt. nr. 870, WBK, 8, nr.176).

⁴⁵ Svenningsens notits 27. november 1944 (bilag 5 til DM 124, jf. Hæstrup, II, 1966-71, s. 157).

Det var at forfejle repressaliens mål, samtidig med at det havde en politisk skadevirkning. Det er i det lys, at hans handlemåde må anskues. Det var for ham mindre politisk skadeligt at forklare Svenningsen, at beslaglæggelserne var krigsnødvendigt bestemt, end at forklare, at det drejede sig om gengældelse i en sag, hvor han ikke selv fandt gengældelsen *politisk* formålstjenlig.

Derfor valgte han såvel over for myndighederne i Berlin som i København at fortie, at det var en gengældelsesforanstaltning. Det var ikke så let at slippe af sted med, men det kunne måske være lykkedes. Det gjorde det dog ikke.

Departementschefernes og Nils Svenningsens håndtering af sagen

DSB's generaldirektør Knutzen havde 6. november kl. 19 meddelt Svenningsen, at Storebælt var blevet bortført. Kort efter havde Svenningsen også talt med Best, der ville have, at der blev truffet foranstaltninger for at få færgen tilbage. Regierungsrat Stalman henvendte sig som ovenfor nævnt senere på aftenen til Knutzen i samme anledning.⁴⁶ Bortførelsen var fra første færd en varm kartoffel for Det tyske Gesandtskab, hensynet til Kriegsmarines prestige var i høj grad også et diplomatisk anliggende. Den del var Bests sag.

Storebælts bortførelse blev drøftet på departementschefsmødet dagen efter bortførelsen, hvor Knutzen redegjorde for sagen og nævnte, at han var blevet ringet op af Stalman fra gesandtskabet, der havde klaget over det skete, hvortil Knutzen havde svaret, at færgen havde været ledsaget af en tysk ministryger, og at det var ufatteligt, at et tysk krigsskib ikke kunne passe på en færge. Knutzen gav udtryk for, at normal drift fortsat kunne opretholdes over Storebælt, men at han ikke ville lægge navn til en henvendelse til den svenske regering om at få færgen tilbage, navnlig ikke efter at tyskerne tidligere havde beslaglagt tre andre færges.

Det var stikordet for Svenningsen. Han havde også fået en henvendelse fra Stalman, der ville have Udenrigsministeriet til at henvende sig til den svenske regering for at få færgen tilbage, hvad man fra tysk side lagde stor vægt på. „Man kunde vente sig Repressalier fra den tyske Værnemagts Side, saafremt Færgen ikke kom tilbage“. Således Svenningsens referat af samtalen. Direktøren udtrykte som sin opfattelse, at det var en misforstået patriotisk handling for tiden at fjerne en færge fra Danmark, der var hårdt brug for. Han var også tilbøjelig til at mene, at det ikke ville være vanskeligt at få færgen tilbage, da svenskerne ville kunne indse, at den var nødvendig for forsyningerne. Han nævnte et tilfælde, hvor et lille handelsskib var blevet udleveret.

⁴⁶ Svenningsens notits 9. november 1944 (bilag 1 til DM 140).

Svenningsens optimisme med hensyn til muligheden for at få færger retur stred mod alle Udenrigsministeriets erfaringer med at få skibe tilbage fra Sverige. Sverige havde fra 1943 kategorisk afvist at udlevere danske orlogsfartøjer og handelsskibe. Det udleverede lille handelsskib ændrede intet derved, men var symptomatisk for hele tendensen i Svenningsens fremstilling af bortførelsessagen. Han gentog nok engang Stalmanns trusler og de store problemer med at opretholde sejlplanen. Han ville åbenbart overbevise om sin opfattelse, men hvor stærkt Stalman faktisk havde udtalt sig, lader sig ikke kontrollere.

Knutzens holdning til sejladsens opretholdelse stod i den videre diskussion over for Svenningsens, og han gav sig ikke. Det ville efter hans mening være umuligt at få færger tilbage, for ingen ville påtage sig opgaven. Under den efterfølgende debat var meningene delte, men der var dog altovervejende stemning for at følge Knutzen. Enkelte stemmer talte for at søge råd hos Frihedsrådet eller politikerne.⁴⁷ Nogen afgørelse blev ikke truffet.

Dagen efter skrev viceadmiral Vedel, der ikke havde udtalt sig entydigt under mødet, til Svenningsen, at han fortsat fandt sagen vanskelig, men at han havde nedfældet sine overvejelser i et notat, som han medsendte. Heraf fremgår det, at Vedel af adskillige grunde var mod en henvendelse til Sverige.⁴⁸

Det gjorde det ikke lettere for Svenningsen, at Best 9. november sendte ham et kort formelt brev, hvori Best utvetydigt forventede, at Udenrigsministeriet gjorde alt for at få færger tilbage. Han ønskede i løbet af den næste dag at få oplyst, hvilke forholdsregler ministeriet havde truffet eller ville træffe. Traf man ingen forholdsregler, ville man på tysk side træffe passende foranstaltninger til varetagelse af tyske interesser.⁴⁹

Bests brev vidner igen om, hvor presset han var af Kriegsmarine. Dertil kan føjes Stalmanns stadige henvendelser til Svenningsen i sagen. Skønt Bests ord om tyske foranstaltninger var mindre truende end Stalmanns, var meningen den samme.

På departementschefsmødet 10. november var storebæltsfærgens bortførelse på dagsordenen igen. Svenningsen refererede, at Stalman siden sidste møde gentagne gange havde henvendt sig i sagen: Den svenske regering skulle have en anmodning derom, og kunne der fra dansk side ikke stilles et mandskab til rådighed til retursejladsen, ville man fra tysk side stille med et mandskab. Svenningsen havde 9. november meddelt Stalman, at den danske centraladministration

⁴⁷ DM 139.

⁴⁸ Vedel til Svenningsen 8. november 1944 (RA, UM.84.H.21).

⁴⁹ Best til Svenningsen 9. november 1944 (RA, UM.84.H.21).

umuligt kunne henvende sig til den svenske regering om afhentning ved hjælp af et tysk mandskab.⁵⁰

Svenningsen gengav også ordret indholdet af Bests brev 9. november, hvortil han allerede havde skrevet et længere udkast til svar, hvoraf det fremgik, at det tyske krav om en dansk henvendelse til den svenske regering ikke kunne imødekommes. Mødet drejede sig derefter om enkeltformuleringer i svarbrevet. Herunder udtalte Svenningsen, at man endnu en gang burde drøfte spørgsmålet, om man turde give et afslag; man kunde så derefter drøfte formuleringen af afslaget. Det fandt ikke lydhørhed i forsamlingen. Referatet af mødet sluttede med, at der var enighed om ikke at henvende sig til Sverige om tilbagelevering af færgen.⁵¹

Svenningsen var altså vendt 180 grader siden det foregående møde, men hvorfor? Som nævnt var hans indstilling til spørgsmålet på mødet 7. november overraskende, slet ikke lig ham i den slags spørgsmål. Havde Best i telefonen dagen før presset ham så stærkt, at han lod sig påvirke? I hvert fald havde Svenningsen søgt at sætte yderligere fokus på formuleringen af det afslag, han selv havde formuleret. Var det for kategorisk? Spørgsmålene lader sig ikke umiddelbart besvare, men måske giver Svenningsens efterfølgende adfærd et fingerpeg. I modsætning til f.eks. Knutzen var Svenningsen diplomaten, der ikke straks ville træde på Kriegsmarines prestige ved efterretningen om, at Storebælt var undsluppet Kriegsmarine, men komme ud af sagen på en anden måde end ved definitivt afslag, men hvilken?

Best havde krævet svar senest 10. november på kravet om en henvendelse til Sverige om udleveringen af færgen. Den 10. om aften ringede Svenningsen til Best og aftalte et møde til dagen efter kl. 11.30. Her forklarede Svenningsen Best, at det ikke var muligt fra dansk side at foretage en henvendelse til den svenske regering. Han gengav ifølge eget udsagn de argumenter, der var aftalt på departementschefsmødet 9. november, men valgte *ikke* at overrække Best det skriftlige svar, som departementscheferne var blevet enige om. Svenningsen begrundede det siden med, at han under omstændighederne fandt det rettest, i hvert fald under denne samtale, ikke at aflevere svaret til Best.

I stedet gik han i en dialog med Best om, hvad der var sagens kerne fra tysk side. Ifølge sit referat gjorde han det klart, at en dansk henvendelse til Sverige om tilbagelevering af færgen, ville være en tom gestus, hvis virkning udelukkende ville være et prestigetab for centraladministrationen. Det gjorde ikke indtryk på Best, ligesom han stillede sig uforstående overfor, at Knutzen ikke kunne beordre færgens mand-

⁵⁰ Jfr også bilag 1 til DM 140.

⁵¹ DM 140.

skab eller andre til at sejle færgen tilbage til Danmark. Til gengæld ville det være i orden, hvis centraladministrationen bad den svenske regering om at udlevere færgen og fik afslag. Dermed havde man vist, at man ikke stillede sig solidarisk med sabotørerne: „En Afvisning af det ultimative tyske Krav vilde være en „affront ersten Ranges“. „Es würde eine schöne Explosion geben“. Dr Best fremsatte disse Udtalelser med stor Styrke og talte sig i det hele en Del op i Løbet af Samtalen“.

Det fik Svenningsen til at spørge Best direkte, om han selv troede på, at Sverige ville udlevere færgen. Det gjorde Best ikke, men mente, at det ville være billigt for administrationen at foretage henvendelsen som en gestus. Der kunne da ikke rettes bebrejdelser mod denne, og det ville betyde en stor afspænding mellem administrationen og den tyske side. „Dr. Best kunde være enig i, at der ikke var nogen Realitet i dette, men det var et politisk nødvendigt Træk“.

Hertil svarede Svenningsen, at centraladministrationen jo netop ikke drev politik, hvortil Best temmelig irriteret svarede, at man så kunne kalde det taktisk eller psykologisk nødvendigt. Det behøvede åbenbart at blive skåret ud i pap for Svenningsen i dette tilfælde, der ellers nok selv kunne betjene sig af politisk nødvendige træk, når han praktiserede politik som den ledende person blandt departementerne. Men nu var det blevet klart for ham, at Best havde brug for noget konkret, hvormed han kunne overbevise værnemagten og de foresatte i Berlin om, at centraladministrationen ikke havde valgt side for sabotørerne.

Da det var udelukket at foretage en direkte officiel henvendelse til den svenske regering, foreslog Svenningsen den løsning at foretage henvendelsen gennem den svenske gesandt i Danmark, Gustav von Dardel, hvilket Best accepterede, da han udtrykkelig var ligeglad med, ad hvilken vej henvendelsen skete. Det blev aftalen, og Best erklærede at være ivrig efter at erfare det videre forløb hurtigst muligt.⁵²

Svenningsen manglede ikke alene rygdækning i departementschefskollegiet for, hvad han her havde aftalt med Best. Han havde heller ikke som aftalt overdraget Best kollegiets skriftlige afslag på at kontakte den svenske regering. Den egenrådige direktør var i aktion, men han skaffede sig samme eftermiddag kl. 14 den nødvendige rygdækning for sin fremfærd ved et møde med nogle af kollegiets medlemmer (viceadmiral Vedel og departementscheferne Aage Svendsen, Andreas Møller og Hakon Jespersen), hvorefter han samme dag kl. 17.30 satte Dardel ind i sagen.⁵³

Der var departementschefsmøde igen 14. november, men færgesa-

⁵² Svenningsens notits 11. november 1944 (RA, UM.84.H.21).

⁵³ Svenningsens notits 13. november 1944 (sst.).

gen blev kun omtalt, fordi det var blevet lækket til udenlandsk presse, at departementscheferne havde afslået at rette henvendelse til Sverige om en udlevering af færgen.⁵⁴ Svenningsen var meget utilfreds med denne brist på fortroligheden og omtalte kun det møde, han havde haft med Best 11. november yderst summarisk. Det var sket på grundlag af det aftalte skriftlige afslag, som imidlertid ikke var blevet udleveret. Svenningsen kunne ikke oplyse, hvad der videre ville ske. Det var alt, forsamlingen havde ingen kommentarer, og Svenningsen meddelte ikke på mødet, at han havde taget kontakt til Dardel.

Til gengæld kunne Svenningsen 18. november skriftligt meddele Best, at Dardel havde kontaktet det svenske udenrigsministerium og havde fået bekræftet, at den svenske regering ikke ville udlevere færgen, såfremt den blev anmodet derom.⁵⁵

På departementschefsmødet 21. november gjorde Svenningsen imidlertid rede for hele forløbet siden 11. november, dvs. mødet med Best, henvendelsen til Dardel og svaret til Best 18. november. Han slog noget overraskende fast, at han i svaret til Best ikke var veget fra det standpunkt, at der ikke ville blive fremsat nogen udleveringsbegæring. Redegørelsen gav ikke anledning til kommentarer eller diskussion.⁵⁶ Hermed syntes sagen afsluttet, og den blev ikke omtalt på det følgende departementschefsmøde.

Svenningsen havde givet Best et smuthul i en krisesituation i forhold til Kriegsmarine, men derved forblev det ikke. Der var 24. november en drøftelse mellem repræsentanter for Udenrigsministeriet og den øverste ledelse af dansk skibsfart på den ene side og med ledere fra OKM og andre tyske embedsmænd på den anden, hvor yderligere beslaglæggelser af danske skibe ikke var på dagsordenen. Blot få timer senere modtog Udenrigsministeriet en skrivelse fra Best, der oplyste, at seks danske skibe var beslaglagt til Kriegsmarines behov.

Det var en ubehagelig overraskelse, som Svenningsen måtte redegøre nærmere for på departementschefsmødet 28. november. Han indledte med at læse Bests brev op, for derefter direkte at fortælle, at han mundtligt havde sagt til Best, at der ville blive sendt en skriftlig protest med de danske synspunkter. Den forholdsvis lange skriftlige protest forelå allerede og ville blive fremsendt efter mødet. Protesten er dateret dagen før, så Svenningsen kunne have fremsendt den før mø-

⁵⁴ DM 141.

⁵⁵ Svenningsen til Best 18. november 194 (UM.84.H.21).

⁵⁶ Svenningsen valgte ikke at lade de fleste af sine notitser i udleveringssagen indgå som bilag til DM. Hos Birkelund 2008, s. 347 finder man den ganske fejlagtige konstatering, at færgens tilbagelevering blev afværget (!) ved behændige manøvrer af UM (Nils Svenningsen).

det, men han foretrak at læse den op for mødedeltagerne i stedet. Op-læsningen blev efterfulgt af et enkelt, men centralt spørgsmål fra de-partementschef Justus Saurbrey, om der var grund til at tro, at beslag-læggelserne var en reaktion på bortførelsen af Storebælt, hvortil Sven-ningsen svarede *benægtende*.⁵⁷

Spørgsmålet var givet affødt af, at protestskrivelsen gjorde meget ud af, at hidtil beslaglagte skibe for en dels vedkommende var blevet benyttet til alt andet, end beslaglæggelserne var begrundet med, som f.eks. beboelse, øvelsesskibe m.m.

Overraskelsen for Best som modtager af protestnoten kom i slut-ningen af denne, nemlig at Udenrigsministeriet ville sende en officiel protest til den tyske regjering, som ministeriet håbede, at Best ville støtte, da han havde nært kendskab til de goder, som Danmark under krigen havde ydet Tyskland. Gesandt Mohr i Berlin ville medvirke i sam-me sag med en henvendelse til regjeringen, og der ville blive bedt om hurtigst muligt at tilbagelevere de beslaglagte skibe og at afstå fra fremtidige beslaglæggelser.⁵⁸

Best var selv ude om at stå i denne situation: Han havde ikke taget højde for, at Kriegsmarine reagerede voldsomt i sagen ved uden videre at skride til beslaglæggelser, da man var blevet træt af hans forhalinger og smøleri, og heller ikke for at Svenningsen, overrasket over de plud-selige beslaglæggelser, straks ville lade en protestnote gå videre end til Best selv og til hans foresatte i Berlin.

Best måtte 2. december videresende de danske protester til Auswärtiges Amt, så der kunne udfærdiges et passende svar fra tysk side. Han påpegede i et ledsagebrev, at det i et svar til danskerne ville være hen-sigtsmæssigt at påvise skibenes krigsafgørende indsats. Skulle Uden-rigsministeriets protest blive videregivet til Kriegsmarine, så ville Best gerne have meddelelse derom.⁵⁹ – Ja, det tror pokker!

Den danske beslaglæggelsesprotests behandling i Berlin

Sagen var nu ude af Bests hænder, hvilket han muligvis ikke havde for-udset. Svenningsen kunne have ladet sig nøje med Bests forklaring, men det gjorde han ikke, og på den måde blev det oprullet for Auswärtiges Amt, hvad der var den egentlige årsag til skibsbeslaglæggelserne. Auswärtiges Amt henvendte sig nemlig til OKM for at få sammensat et svar på Udenrigsministeriets protest. Som bilag blev medsendt både de danske protester og Bests følgebrev dertil. Ret afslørende for Best.

⁵⁷ DM 144.

⁵⁸ Bilag 5 til DM 144. Trykt som bilag til Best til AA 2. december 1944 (WBK, 8, nr. 210).

⁵⁹ Best til AA 2. december 1944 (WBK, 8, nr. 210).

I søkrigsledelsen blev det i et notat 19. december konstateret, at ingen af de danske protestskrivelser nævnte, at der havde været tale om en gengældelsesaktion, og at Best i sit følgebrev lagde vægt på, at der i svaret kom til at stå, at beslaglæggelserne var sket af krigsnødvendige grunde. Det havde ført til en forespørgsel hos Konrad Engelhardt, der havde angivet tre grunde til beslaglæggelserne: at det var en gengældelsesaktion, at der var behov for tonnage, og at der var sabotagefare. Engelhardt ville ikke gå ind på den af Best foreslåede uddybende forklaring på, hvorfor hvert enkelt skib var beslaglagt. De danske protester skulle afvises, men der skulle af hensyn til danskernes leveringsvillighed med landbrugsprodukter stilles dem i udsigt, at de ville få skibene igen, når der ikke længere var brug for dem.

Søkrigsledelsens chef tilsluttede sig Engelhardts bemærkninger, men ytrede i øvrigt, at de opståede stærke dansk-tyske spændinger skyldtes, at danskerne troede, at de stadig indtog en særstilling blandt de besatte lande, mens krigens nødvendighed nu krævede stadig større indgreb i landets tonnage.⁶⁰

Af Engelhardts bemærkninger fremgår det, at den betydelige danske landbrugseksport til Tyskland havde været draget frem under forhandlingerne med Best, men at det ikke havde været tilstrækkeligt til at hindre skibsbeslaglæggelserne, men trods det gjorde argumentet nu sin virkning.

Auswärtiges Amt sendte 20. december et udkast til Kriegsmarine, som skulle være svar på den danske gesandt Mohrs protest mod beslaglæggelsen af de danske skibe. Udkastet var – naturligvis – en entydig afvisning af den danske protest, men rummede *ikke* begrundelsen repressalie for beslaglæggelsen af færgen Storebælt.

Søkrigsledelsen svarede dagen efter. Der var enkelte ønsker om mindre tilføjelser og ændrede formuleringer til Auswärtiges Amts udkast, men *ikke* krav om indføjelser af, at der havde været tale om represalier. Det var internt ikke en principiel sag, og den danske leveringsvillighed spillede måske ind i forbindelse med svarets udformning, men der var allerede opnået det slutresultat, søkrigsledelsen ønskede: beslaglæggelserne.

Auswärtiges Amt gik straks ind på søkrigsledelsens ændringsforslag.⁶¹ Det blev statssekretær Gustav von Steengracht, der på ministeriets vegne 27. december gav Mohr i Berlin det endelige svar på årsagen til beslaglæggelsen af de fire færger: Der var et tvingende behov for dem, krigens nødvendighed krævede det. En snarlig tilbagelevering af

⁶⁰ Seekriegsleitung: Vermerk 19. december 1944 (WBK, 8, nr. 265).

⁶¹ Georg Martius til Kurt Eckhardt 20. december 1944 og Seekriegsleitung: Beschlagnahme dänischer Schiffe 21. december 1944 (WBK, 8, nr. 268 og 270).

dem blev derimod ikke stillet i udsigt, og man kunne heller ikke love, at fremtidige beslaglæggelser ikke ville finde sted (jf. bilag nedenfor).

I øvrigt var det Steengracht bekendt, at Best såvel som andre involverede rigsinstanter fuldt ud anerkendte Danmarks betydning for især tysk fødevarerforsyning og til stadighed bestræbte sig på også at tage hensyn til danske beslutninger. Sluttelig afviste han, at de på danske værfter forekomne sabotager skulle kunne anses som årsag til skibsbeslaglæggelserne. På grundlag af de anførte kendsgerninger kunne han på ingen måde tilslutte sig den konklusion.

Steengrachts svar kunne have været kortere. Der blev ikke kun svaret på, hvad Udenrigsministeriet havde spurgt om, men også tilføjet bemærkningen om Bests og andres hensyntagen til den danske fødevarereksport til Tyskland. Bemærkningen skulle ikke alene understrege alvoren i den tyske beslutning om beslaglæggelserne, men også at Best havde bragt andre hensyn på bane. Ellers er bemærkningen meningsløs. Best havde fået det budskab med i svaret, som han kunne ønske sig. Svenningsen konstaterede på departementschefsmødet 9. januar 1945, at det herefter ville være formålsløst at gå videre i anledning af skibsbeslaglæggelserne, da forestillinger overfor både Best og Auswärtiges Amt havde været frugtesløse.⁶²

Store og små gevinster ved brug af fløjlshandsken

Dermed lykkedes det til det sidste at holde Udenrigsministeriet uvidende om den egentlige baggrund for beslaglæggelserne den 24. november.⁶³ Både den tyske marines repræsentanter og Auswärtiges Amt havde accepteret, at beslaglæggelserne ikke blev udlagt som gengældelse for færgerne Storebælts flugt. Hvorfor, kan man spørge. Trods materialets fragmentariske karakter fremgår det af søkrigsledelsens notat 19. december, at andre hensyn til Danmark gjorde sig gældende og tillige andre tyske instansers muligheder for at udnytte den danske leveringsvillighed. Det var efter det foreliggende Best selv, der nok engang havde bragt det på bane over for Kriegsmarine. I hvert fald kom det til at veje tungest, og Best reddede skindet endnu en gang.

Hvordan Auswärtiges Amt internt fulgt op på sagen i forhold til Best, lader sig desværre ikke afdække. Han havde ikke alene orienteret ministeriet på det senest mulige tidspunkt, men også forholdt det så væsentlige informationer, at det ikke kunne reagere på de danske protester på et relevant grundlag. Auswärtiges Amt fik først sagen fuldt belyst, da der blev taget kontakt til OKM. I den situation valgte ministeriet alligevel at følge den af Best foreslåede linje for afgivelse af svar.

⁶² DM 150.

⁶³ Den illegale presse fik heller aldrig nys om den rette sammenhæng.

Det kan både skyldes, at Auswärtiges Amt ikke ville underkende den rigsbefuldmægtigede over for OKM, og at ministeriet trods alt fandt hans politik rigtig,⁶⁴ eller måske var det snarere en blanding af begge dele. Dog skal heller ikke tidsfaktoren overses: Der var nu snart gået en måned siden beslaglæggelserne og endnu længere tid siden selve kapringen. Hvis Auswärtiges Amt nu kom med den begrundelse til Udenrigsministeriet, at der egentligt havde været tale om repressalier, ville Berlin stå med et endnu større forklarings- og troværdighedsproblem. Bests forhalingstaktik havde til sidst båret frugt.

Best var i Berlin til samtale med bl.a. Steengracht dagen efter, at Steengracht 27. december havde sendt svarbrevet til Mohr. Selvom der mangler et referat fra mødet, kan det måske alligevel tages for givet, at Bests egenrådige håndtering af skibsbeslaglæggelserne var et af dagsordenspunkterne.

På den måde ender denne historie alligevel med Werner Best som „vinder“ i duellen med Kriegsmarine. Set fra et dansk synspunkt var den interne tyske magtkamp uden betydning, resultatet var under alle omstændigheder beslaglagte skibe, men fra et tysk synspunkt kunne Best anse sig som sejrherren. Han havde vurderet, at det ville have gjort større skade på forholdet til den danske administration at deklarerer beslaglæggelserne som repressalier end at henvise til krigsnødvendighed, og det på trods af Kriegsmarinens klare hensigt. Det havde han opnået ved diverse manøvrer. I hans logik måtte den sidstnævnte begrundelse være mere acceptabel for den danske administration. Det var Bests måde at drive besættelsespolitik på, og det skaffede ham også et vist spillerum, i bedste fald også en smule politisk kredit på dansk side. Han havde allerede i forbindelse med beslaglæggelsen af fire storebæltsfærger i oktober udfoldet sin oratoriske forståelse for, hvilke problemer disse gav det danske samfund.⁶⁵

Lige let gennemskuelig var og er Bests politik ikke altid, og i Kriegsmarine havde man under en tidligere konflikt om skibsbeslaglæggelser med ham i juli 1944 stillet spørgsmålet, hvorfor han tog mere hensyn til folkestemningen i Danmark og dansk *efter*krigserhvervsliv end til gennemførelsen af værnemagtens krigsafgørende foranstaltninger (udhævelsen er Kriegsmarines).⁶⁶ Marinen fik ikke dengang et svar, der stillede den tilfreds.

⁶⁴ Således fulgte AA ham også vedrørende spørgsmålet om repressalier mod slægtninge til kaptajner og besætninger, der flygtede til Sverige med deres skibe. Best var 12. december 1944 imod det (Best til AA 12. december 1944 (WBK, 8, nr. 247. Se endvidere en række akter i RA, Danica 203, pk. 38, læg 462).

⁶⁵ Svenningsens notits om møde med Best 27. oktober 1944 (bilag 1 til DM 137).

⁶⁶ Engelhardt til Chef SKL 7.7.1944 (WBK, 7, nr. 72).

Det kortsigtede svar var i Bests optik, at han modsat Kriegsmarine afvejede alle tyske foranstaltninger i Danmark i forhold til deres politiske omkostninger; det var brug af fløjlshandsken i det elastiske besættelsesregime. Det langsigtede svar er, at Best med fastholdelsen af oversigtsforvaltningen mente at tjene nazismens sag optimalt.

Slutvurdering

Når Bests besættelsespolitik i Danmark skal analyseres, kunne det umiddelbart være fristende at sammenligne med Terbovens i Norge eller Seyss-Inquarts i Holland, men jeg mener ikke, at det ville være videre givende, da Danmarks situation som fredsbesat land var fundamentalt anderledes, og at der med Best kom en befuldmægtiget til Danmark med en anden opgave og med egne ideer om, hvordan opgaven skulle løses. Det førte ham ud i forvaltningskunst, som der er givet et eksempel på her. Hans håndtering af bortførelsessagen giver kun mening, når den analyseres i lyset af hans overordnede målsætning for besættelsespolitikken: forhandling og bevaring af status quo. Det er også nødvendigt ved alle studier af hans besættelsespolitik i øvrigt, og egentligt det væsentligste resultat af denne undersøgelse.

Bilag

Nedenstående afskrift af et brev af 27. december 1944 fra statssekretær Gustav von Steengracht til den danske gesandt i Berlin Otto Carl Mohr ligger som bilag 3 til departementschefsmødereferat 150 (RA, UM.84.A.23, 1a pk. 8). Det understreger Auswärtiges Amts opbakning til Best og har ikke været trykt tidligere.

Afskrift.

Der Staatssekretär
des Auswärtigen Amts

Berlin W 8, den 27. Dezember 1944
Wilhelmstrasse 74.

Seiner Exzellenz dem Königlich Dänischen Gesandten
Herrn Mohr,
Berlin W 35
Tiergartenstrasse 48.

Herr Gesandter!

Den von Ihnen bei mir und von dem Dänischen Aussenministerium bei dem Herrn Reichsbevollmächtigten in Kopenhagen eingelegten Einspruch wegen der am 24. November 1944 ausgesproche-

nen Beschlagnahme von dänischen Handelsschiffen muss ich zurückweisen. Die Beschlagnahme ist von dem Herrn Reichsbevollmächtigten auf Antrag der Deutschen Kriegsmarine ausgesprochen und im Rahmen der dem Deutschen Reich als kriegsführender Macht nach Völkerrecht zustehenden Befugnisse erfolgt. Sie war durch zwingende Bedürfnisse der Deutschen Wehrmacht geboten, die über das Vorliegen derartiger Bedürfnisse allein zu entscheiden berufen ist. Bei der Entscheidung sind auch die dänischen Belange in Betracht gezogen worden. Für die Schiffe ist, wie es schon bei den früher beschlagnahmten Schiffen der Fall war, wiederum eine Verwendung in Aussicht genommen, die sie den Kriegsgefahren in möglichst geringem Masse aussetzt. Hierdurch werden deutsche Schiffe für den Einsatz in gefährlicherer Fahrt frei. Es ist daher völlig irrig, aus der Verwendung der Schiffe zu schliessen, dass ihr Einsatz nicht kriegsnotwendig ist.

Ihrem Wunsche, die Beschlagnahme rückgängig zu machen, kann auf Grund des vorstehenden Sachverhalts nicht entsprochen werden. Ich kann auch nicht in Aussicht stellen, dass die Frage der Entschädigung für die Schiffe in anderer Weise geregelt wird als bei sonstigen Requirierungen auf dänischem Boden.

Die Erfüllung Ihres weiteren Wunsches, spätere Beschlagnahmen dänischer Schiffe zu vermeiden, - einen Wunsch, den ich voll würdige, - hängt ebenso wie die Möglichkeit der Rückgabe beschlagnahmter Schiffe noch während des Krieges von dem weiteren Verlauf der Kriegsergebnisse ab.

Im übrigen ist mir bekannt, dass der Herr Reichsbevollmächtigte ebenso wie die anderen beteiligten Reichsstellen den Beitrag der dänischen Volkswirtschaft - namentlich für die deutsche Ernährungswirtschaft - voll anerkennen und ständig bemüht sind, dem auch ihrerseits bei ihren Entschliessungen Rechnung zu tragen.

Zum Schluss Ihres Schreibens weisen Sie darauf hin, dass die auf dänischen Werften vorgekommenen Sabotageakte als Folge der deutscherseits vorgenommenen Beschlagnahmen dänischer Schiffe angesehen werden könnten. Ich vermag Ihnen in dieser Schlussfolgerung in Anbetracht der gegebenen Tatsachen in keiner Weise zu folgen.

Genehmigen Sie, Herr Gesandter, den Ausdruck meiner vorzüglichsten Hochachtung

sign. Steengracht.